Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi
Sayı 24 (Mart 2025): 24-52
https://doi.org/10.21021/osmed.1464897

Vakıf Kayıtlarına Göre Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi Vakfı

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Mosque and Madrasah Foundation according to Foundation Records

Gül Çiçek* Saim Savaş**

Öz

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii, 3 Kasım 1671 tarihli vakfiye kaydına göre, ayandan Hacı Ahmet Ağa tarafından bugünkü İzmir'in Konak ilçesinde, Kemeraltı Çarşısı'nda, Anafartalar Caddesi üzerinde inşa edilmiştir. Bu yapı günümüzde Kemeraltı Camii olarak bilinmesine rağmen eskiden caminin kurulduğu bölge "Musabaliyakası" namıyla anıldığından söz konusu cami "Musabaliyakası Camii" veya kurucusunun adına izafeten "Hacı Ahmet Ağa Camii" olarak da anılmaktadır. Hacı Ahmet Ağa, vakfiye kaydına göre klasik mimari geleneğine uygun olarak cami, medrese ve talebe hücrelerinden oluşan küçük çaplı bir külliye inşa ettirmiş ve bu yapıların işleyişini sağlamak amacıyla bir vakıf tesis etmiştir. İşbu çalışma, Hacı Ahmet Ağa'nın inşa ettirdiği yapılar ve tesis ettiği vakfın sağladığı hizmetler, vakıftan kimlerin yararlanacağı, görevliler ve ücretleri, vakfın gelir ve giderleri, vakfın yönetim ve işletim şartları başta vakfiye kaydı olmak üzere diğer arşiv belgeleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İzmir, Vakıf, Hacı Ahmet Ağa.

Abstract

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Mosque was built by the ayandan Hacı Ahmet Ağa on Anafartalar Street in the Kemeraltı Bazaar in the Konak district of today's Izmir, according to a foundation dated November 3, 1671. Although this building is known as the Kemeraltı Mosque today, the mosque is also known as the "Musabaliyakası Mosque" or "Hacı Ahmet Ağa Mosque" after the name of its founder, as the area where the mosque was built was formerly known as "Musabaliyakası". According to the foundation deed, Hacı Ahmet Ağa built a small-scale complex consisting of a mosque, madrasah and student cells by the classical architectural tradition and established a foundation to ensure the functioning of these structures. This study will try to reveal the structures built by Hacı Ahmet Ağa and the services provided by the foundation he established, who would benefit from the foundation, the officials and their salaries, the income and expenses of the foundation, the management and operating conditions of the foundation with the foundation record and other archival documents.

Keywords: Ottoman Empire, İzmir, Foundation, Hacı Ahmet Ağa.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Uşak Üniversitesi cicekg90@gmail.com
** Uşak Üniversitesi saim.savas@usak.edu
Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 2
Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalında Prof. Dr. Saim Savaş danışmanlığında Gül Çiçek tarafından hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.
Başvuru / Submitted: 4 Nisan 2024 & Kabul / Accepted: 5 Temmuz 2024

Atıf/Citation: Çiçek, G; Savaş, S. "Vakıf Kayıtlarına Göre Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi Vakfı", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 24 (2025): 24-52.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye
This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Giriş

Osmanlı kültür yapısı ve özellikle de bu yapı üzerinde derin izler bırakan İslam dini, insanları dayanışma ve yardımlaşma duygusu ile hayır işlemeye, başkalarını düşünmeye ve fakire yardım etmeye yönlendirmiştir. Bu yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerinden biri hiç şüphesiz vakıf kurumlarıdır.[1] Osmanlılar kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinden aldıkları vakıf müessesesini topraklarının her köşesine yayarak göz alıcı güzellikte birçok yapı inşa etmişlerdir. Vakıf kurumu Osmanlı Devleti'nde zaman içerisinde o kadar yaygınlaşmıştır ki her dönemin ayrı ayrı özelliklerini yansıtan muhteşem eserler meydana gelmiştir.[2] İnşa edilen bu yapılar kimi zaman dini ihtiyaçları karşılamak üzere bina edilen camiler ve mescitler; kimi zaman eğitim ihtiyacını karşılamak üzere kurulan medrese ve mektepler; kimi zaman içtimai, iktisadi ve sıhhi ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan han, bedesten, çeşme ve hastaneler olmuştur.[3]

Osmanlı Devleti'nin vakıf eserleri bakımından en zengin şehirlerinden birisi olan İzmir, günümüzde olduğu gibi, tarih boyunca her açıdan Batı Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri ve hatta birincisi olarak yerini korumuştur. Çok eski zamanlardan itibaren, Uzak ve Orta Doğu ile Avrupa ticaret yolu üzerinde bulunan ve karayollarının Akdeniz'e açılan kapısı konumunda olan İzmir şehri, özellikle ticari bakımdan önemli bir yer teşkil ediyordu.[4] Kent, 16. yüzyılda yapılan nüfus sayımlarına göre küçük bir kasaba iken 17. yüzyılda bölgede nüfusun artmasıyla beraber önemli bir liman şehrine dönüşmüştür.[5]

Şehrin en hareketli yeri iç liman ve onu adeta çevreleyen İzmir Çarşısıydı. Bugün Kemeraltı Çarşısı adıyla bilinen bu çarşı, sahip olduğu kavisli yapısını Konak meydanından başlayarak Hisar Camii'ne kadar uzanan ve eski limanı saran şeklinden almıştır. Kemeraltı Çarşısı adını, Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii ile Yemiş Çarşısı'nın giriş kısmında yer alan bir yapı arasındaki şimdi artık olmayan taş köprüden almıştır.[6]

[1] Fikret Eren, "Osmanlı Dönemi Vakıfları," *Vakıf Haftası Dergisi* 5 (1987): 195.
[2] Abdurrahman Okuyan, "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018): 118.
[3] Ahmet Köç, "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları," *Belleten* 80 (2016): 798.
[4] M. Münir Aktepe, *İzmir Yazıları*, haz., Fikret Yılmaz (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 12.
[5] Mine Taşkaya Dönmez, "Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi: İzmir-Kemeraltı Camileri Örneği" (yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012), 62.
[6] Pınar Fedakâr, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebinin Gözüyle İzmir ve Çevresi III*., ed., M. Ekici ve T. Gökçe (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013). 233.

Vâkıf Ahmet Ağa'nın, Hacı Mukaddese adında bir kızı bulunmaktadır. Bu hanım, İzmir'de Kasap Hızır Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Mukaddese Hatun, 10 Haziran 1727 tarihli vakfiye kaydına göre, *babaannesi Tayyibe Hatun'un* bina ettirdiği Hâtuniye Camii'nin avlu kapısının üzerinde bir dershane ve onun civarında bir çeşme inşa ettirmiştir.[13]

2. Hacı Ahmet Ağa Camii

3 Kasım 1671 tarihli vakfiye kaydına göre, Hacı Ahmet Ağa Camii, ayandan Yusuf Çavuşzâde Hacı Ahmet Ağa tarafından yaptırılmıştır.[14] Cami, vakfiyede verilen ifadelere göre, İzmir şehrinde bulunan *"...Musabaliyakası dimekle ma'rûf mahalde..."* inşa edilmiştir.[15] Bu yüzden bahis konusu camiye, *''Musabaliyakası Camii"* veya kurucusuna izafeten *''Hacı Ahmet Ağa Camii''* denilmektedir.[16] Günümüzde ise bu yapı Kemeraltı Camii olarak bilinmektedir.

Eskiden Hacı Ahmet Ağa Camii'nin önündeki avluya sokaktan on dört basamaklı taş merdiven ile girilmekteyken günümüzde bahsi geçen bu avluya kuzeybatıdaki mermerden yuvarlak kemerli bir kapı aracılığıyla, iki basamak çıkılarak ulaşılmaktadır.[17] Caminin vakfiyesinde geçen, *"...bir fevkânî câmi-i şerîf..." ile "...câmi'-i şerîfin tahtında olan dört bâb mahzenleri..."* ifadesi onun fevkânî yapıda olduğunu ve çarşı-cami şeklinde bina edildiğini göstermektedir.[18] Ancak vakfiyeden edindiğimiz bu bilginin aksine günümüzde bu dükkânlardan herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde geçen şu *"...câmi'-i mezbûru tarîki ile ifrâz ve kâffe-i ehl-i İslâma ve erbâb-ı niyâza salâta izin virüb mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâat üzere imâm ile kırâd-ı (kıraat-i) ezân ve ikâmet ile cemî'i-kesîr ve cemm'i-gafîr edâ-yi salât-ı mektûbe ve bi'l-izn-i sultânî ikâmet-i salât-ı Cum'a kılına..."* ifadelerden anlaşılacağı üzere bina ettirdiği caminin kendi mülkünden ayrılmasını ve Müslüman halkın hizmetine sunulmasını istemiştir. Ayrıca o padişahın izni ile söz konusu camide Cuma namazlarının da eda edilmesini istediğini vakfiyesinde belirtmiştir. Vâkıf, camisinde görev alacak imamın Hz. Peygamber'in yolundan giden bir kişi olmasını ve vakit ezanlarını okumasını vakfiyesinde talep etmiştir.[19]

[13] Aktepe, *a.g.e.*, 119-190.
[14] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[15] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.
[16] Aktepe, *İzmir Yazıları*, 35; Hacı Ahmet Ağa'nın, Kemeraltı'nda inşa ettirdiği bahsi geçen camiinin dışında Bornova nahiyesine bağlı Çiğli köyünde de bir cami yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca annesi Tayyibe Hatun'un, Hâtuniye Mahallesi'nde inşa ettirdiği camisini, Kasap Hızır Mahallesi'nde Ilıcak Çaybaşı adıyla bilinen yerde yaptırdığı, altı debbağhane ve bir börekçi dükkânı ve sair gelirlerle desteklediği görülmektedir. Bkz. VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[17] Aktepe, *a.g.e.*, 35.
[18] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[19] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.

3. Hacı Ahmet Ağa Medresesi

Osmanlılar döneminde İslam eğitim sisteminin temel kurumu olan medreseler,[20] mimari özellikleri, fiziki şartları, müfredat programı ve temsil ettiği zihniyetle bir yükseköğretim kurumu özelliği göstermektedir. Medreseler, sıbyan mektebinden sonra günümüzdeki orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine denk gelen, İslami kimliği sebebiyle de sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumudur.[21]

Ahmet Ağa Medresesi, vakfiyede geçen, *"…câmi-i şerîf… ve kurbünda bir fevkânî medrese-i lâtif-i musanna' tabakât ve mevzûn-ı hücerât binâ…"* ifadesinden anlaşılacağı üzere Hacı Ahmet Ağa Camii'nin yanında konumlanmıştır. Yine aynı kayıttan, medresenin iki katlı, oldukça iyi süslenmiş bir mimari yapı olduğunu öğrenmekteyiz. Vakfiyede, *"…medrese-i lâtifin tahtında yedi kıt'a kemer dükkânları…"* şeklinde geçen ifadelerden Hacı Ahmet Ağa Camii gibi medresenin de altında dükkânların bulunduğunu anlamaktayız. Ancak günümüzde bu dükkânların varlığı söz konusu değildir.[22]

Vakfiyede geçen, *"…on 'aded hücerât…"* şeklindeki bilgi, medresenin on adet talebe odasına sahip olduğunu göstermektedir. Yatılı eğitimin göstergesi olan bu odalarda kalan talebeler hem konaklama hem de eğitim görme şansına sahip oluyorlardı.[23] Ancak bu hücrelerin varlığına günümüzde rastlanılmamaktadır.

Ahmet Ağa'nın annesi Tayyibe Hatun, Hâtuniye Mahallesi'nde inşa ettirdiği cami yakınında öğrenciler için on kişinin ikamet edebileceği hücreler yaptırmıştır ki bunlar da dolaylı olarak medrese konusunu ilgilendirebilir.[24]

4. Hacı Ahmet Ağa Yapılarının Tamir ve Onarımı

Osmanlı Devleti'nde vakıf yapılarına tamir ve onarım yapılmasındaki temel amaç yapının ayakta kalmasını sağlayarak toplumsal hizmetlerin kesintiye uğramasına engel olmaktır.[25] Bu amaçla vâkıflar, inşa ettirdikleri yapıların bakım, onarım ve tamir işlerini öngören hükümlerini vakfiyelerine kaydettirmişlerdir.[26] Hacı Ahmet Ağa, inşa ettirdiği yapıların, ihtiyaç duyulduğu zamanlarda tamir ve onarım masraflarını karşılamak amacıyla malından 300 kuruşu vakfetmiştir. Vâkıf, bu paranın kendinden sonra mütevelli olacak kişi tarafından işletilmesini ve ihtiyaç durumunda gerekli yerlere harcanmasını istemiştir. Hacı Ahmet Ağa'nın vakfiye kaydında tamir ve onarım işlerinde

[20] Medrese, sözlükte okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek anlamındaki ders (dirâse) kökünden gelen bir mekân ismidir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Medrese", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28 (Ankara 2003), s. 323.

[21] Mehmet İpşirli, "Medrese", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28 (Ankara 2003), s. 327.

[22] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

[23] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.

[24] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

[25] İbrahim Yılmaz, "Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları," *Journal of Ottoman Civilization Studies* 3/4 (2017): 38-39.

[26] Murat Öntuğ, "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri," *Vakıflar Dergisi*, 28 (2004): 88.

çalışacak personel ve ücretlerine yer verilmemiştir. Bu durum, Hacı Ahmet Ağa Vakfı'nda sürekli tamir ve onarım işlerinde istihdam edilecek görevliye ihtiyaç duyulmamasından kaynaklanmaktadır.[27]

İzmir'in kuzeybatı Anadolu fay hattında bulunması sebebiyle günümüze kadar bölgede birçok depremin meydana geldiği, tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu depremlerin en etkililerinden bir tanesi 1688 yılında vuku bulmuştur. 1688 depremi ve ardından çıkan yangının sonucunda birçok kilise ve caminin hasar gördüğü bilinmektedir. Ancak Kemeraltı Camii'nin bu yapılar arasında yer aldığı bilgisi mevcut değildir.[28]

Hacı Ahmet Ağa Camii'ne ait en erken tarihli kitabe, caminin esas mekâna giriş kapısı üzerinde bulunan 1812 tarihli tamir kitabesidir. Bundan başka cami avlusunun giriş kapısı üzerinde bir kitabe daha bulunmaktadır. Bu kitabe 1882/1883 tarihli olup üzerinde bir besmele ve *"Âyete'l-kürsî"* bulunmaktadır.[29] Caminin asıl onarım kitabesi, cümle kapısına nazaran sol tarafta ve abdest yerine doğru olan köşenin dış duvarında bulunmaktadır. Bu kitabede verilen bilgilerde, caminin harap durumda olmasından mütevellit, 1883-1884 yılında Salepçizade Ahmet Efendi tarafından onarım ve tamirinin yapıldığını öğrenmekteyiz[30] ki, kendisinin 5 Mart 1888'de ilgili vakfa mütevelli olarak atandığı bilinmektedir.[31] Kitabe metninin tamamı şöyledir:

"Câmi'-i Ahmed Ağa denmekle ma'rûf ü benâm
Mü'minîne bâ'is-i ecr û felâh âlî-makam
Çün bu ma'bed müşrif olmuşdu harâbe nîce zamân
Arzû eyler idi ta'mirini hep hass u âm
Sa'lebî zâde Hacı Ahmed efendi zî-kerem
Lûtf-ı şirîni ile olmakda şirîn-i kâm-enâm
Eyleyüb sarf-ı nükûd ta'mir ve tevsî eyledi
Zümre-i ehl-i salâhı eyledi nâil-i begâm
Et teşekkür Hamdi'ya târih-i lâfzî söyle hem
Avn-i Hakk ile bin üçyüz birde buldu bu hitâm".[32]

Bu kitabede görülüyor ki, günümüzde bulunduğu semtin de adını alan Kemeraltı Camii, evvelce Hacı Ahmet Ağa Camii adıyla bilinmekteydi. Kitabenin ilk satırında geçen Ahmet Ağa, hiç şüphesiz caminin ilk bânisi Yusuf Çavuşzâde Ahmet Ağa'dır. İkincisi ise İzmir'in tanınmış ailelerinden olan Salebizâde Hacı Ahmet Ağa'dır.[33]

[27] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[28] Necmi Ülker, *Ticaret Limanı İzmir'in Doğuşu 1688-1740* (İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları, 2022), 61-66.
[29] Aktepe, *a.g.e.,* 349.
[30] İnci Kuyulu Ersoy, "Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescidler," *İzmir Kent Ansiklopedisi*, Mimarlık 1 (İzmir, 2013), s. 117.
[31] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2937; Salepçizâde Ahmet Efendi, 6 Ağustos 1902 tarihinde *"...mebâliğ-i külliye sarfı ile ta'mîr ve tevsi' eylediğinden..."* ifadesinden bahis konusu caminin tamir ve genişletilmesi faaliyetinde bulunduğunu anlaşılmaktadır. Bkz. Aktepe, *a.g.e.,* 35.
[32] Aktepe, *a.g.e.,* 34.
[33] Aktepe, *a.g.e.*, 34.

17. yüzyılın sonlarında inşa edilen Kemeraltı Hacı Ahmed Ağa Camii, ilk inşa edildiğinde fevkânîydi.[34] Caminin önünde küçük bir avlusu olup sokaktan bu avluya on dört basamak ile çıkılmaktaydı. Ancak günümüzde caminin avlusuna iki basamak ile ulaşılmaktadır.[35] Cami, ilk yapıldığı zamanlarda tek kubbeli kübik ibadet mekânı, kuzeyindeki son cemaat yeri ve buranın batısındaki minareden oluşmaktaydı. Lakin 1812-1813 yıllarında yapılan onarımlar sırasında kuzey tarafında enine dikdörtgen planlı bölüm ile önündeki son cemaat yeri camiye eklenerek yapının kuzeye doğru genişlemesi sağlanmıştır.[36] Yapılan araştırmalarda eserin, birçok izinsiz müdahaleye uğradığı tespit edilmiştir. Caminin maruz kaldığı bu müdahaleler estetik kayıplara uğramasına neden olmuştur. [37]

Hacı Ahmet Ağa'nın inşa ettirdiği medrese ve cami ile ilgili olarak 13 Temmuz 1913 tarihli şahsiyet kaydında geçen "*nâm u nişânı kalmayan"* ifadesinden,[38] bu tarihte söz konusu yapıların bütünüyle ortadan kalktıklarını ve geçirdikleri onarımlar neticesinde orijinalliklerini yitirdiklerine dair bir anlam çıkarabiliriz.

5. Hacı Ahmet Ağa Vakfı Görevlileri

Vakıfların hizmetlerini aksamadan yürütebilmesi için vakfiyedeki şartlara uyulması, tamir, bakım ve onarım işlerinin eksiksiz bir organizasyon ile sürdürülmesi gerekmekteydi. Bu hizmetler, vakfiyelerde belirlenen şartlara bağlı olarak vakıf görevlileri tarafından koordineli bir şekilde yürütülmekteydi.[39] Vâkıf, kurucusu olduğu vakfı istediği gibi tanzim edebilmekte ve burada çalışacak görevlileri kendisi belirleyebilmekteydi.[40] Bu görevlilere ücretleri, bağlı olduğu vakıf tarafından günlük, aylık veya senelik olarak ödenmekteydi. Kayıtlarda vakıflarda karşılıksız yapılan hizmetlerin "hasbî" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Görevli ücretlerinin akçe[41] veya kuruş[42] gibi farklı para birimleriyle ödendiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Geçim şartlarının zorlaşması ve temel

[34] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.
[35] Aktepe, *a.g.e.*, 35.
[36] Ersoy, *a.g.m.,* 118.
[37] Dönmez, *a.g.t.*, 198-505.
[38] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2937.
[39] Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul, 2012), s. 478.
[40] Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi* (Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları, 2003), 177.
[41] Osmanlı Devleti'nde gümüşten kesilen ilk sikkeye "akçe" ismi verilmiştir. Osmanlılar zamanında ilk sikkenin ne zaman kesildiği bilinmemektedir. Günümüze ulaşan ilk sikkeler Orhan Gazi'ye aittir ancak son zamanlarda Orhan Bey'in olduğu ileri sürülmektedir. Akçe basımını düzenleyen fermanlar, bunun saf gümüşten olmasını emreder. Nümismatlar, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında basılan akçelerin analizlerini yapmışlar ve ayarının binde dokuz yüz olduğunu ortaya koymuşlardır. Akçenin içindeki gümüşün resmen ayarlanma tarihi 1697'dir. Bu tarihten sonra basılan akçeler yüzde on oranında bakır içermektedir. Akçe, 17. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı'nın temel para birimi olma özelliğini korumuştur. Bkz. Halil Sahillioğlu, "Akçe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2 (İstanbul, 1989), s. 224-225.
[42] 17. yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenleme ile para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline geldi. 1 para=3 akçe, 1 kuruş=40 para ölçüsü getirilen bu sistemle basılan ilk gümüş kuruş 1690 yılında basılmıştır. Bkz. Şevket Pamuk, "Kuruş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26 (Ankara, 2002), s. 458-459.

ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artması nedeniyle zam yapıldığı durumlar kayıtlara yansımıştır.[43]

Hacı Ahmet Ağa vakfiyesinde, kurduğu vakıf ile ona bağlı kurumların işleyişini sağlamak amacıyla birtakım görevliler tayin etmiştir.[44] Aşağıda Hacı Ahmet Ağa Vakfı ve onun tarafından desteklenen kurumlardaki görevli kişiler ile onların vasıfları ve yapmaları gereken işler ele alınacaktır.

5.1. Mütevelli

Mütevelli, vakfın idaresi, gelir ve giderlerin takibi ile yapıların tamir, onarım ve bakım işlerini vakfiyedeki şartlara uygun olarak düzenli bir şekilde yapmaktan sorumlu kişidir. Bu kişi şer'î hükümler, mer'î mevzuat ve vakfiye şartlarına bağlı olarak vakfın işlerinden sorumludur. Mütevellinin yaptığı göreve velâyet (vilâyet), görevlendirmeye ise tevliyet adı verilmektedir. Osmanlı'da mütevellinin yaptığı işler için genellikle tevliyet kelimesi kullanılmıştır.[45]

Vakfiyelere bakıldığında iki tür mütevelli bulunmaktadır. Bunlardan ilki tescil mütevellisidir. Bu kişinin görevi vakfın tescil işlemlerinin tamamlanmasıyla sona ermektedir.[46] Ahmet Ağa, vakfiyesinin tescili için 3 Kasım 1671'de Mustafa Çelebi'yi atamış, işlemlerin tamamlanmasıyla da Mustafa'nın görevi son bulmuştur.[47] Vakıflarda tescil mütevellisi atanmasındaki amaç, kuruluşlarıyla ilgili farazî bir dava açılması durumunda vakfın tescilinin mürâfalı bir duruşma ile gerçekleşmesini sağlamaktır.[48] İkincisi ise vakfın kurulmasından sonra vakfı yönetmesi istenen kimselerdir ki bunlar asıl mütevelli olarak ifade edilebilir. Ahmet Ağa, vakfın tevliyetinin hayatta oldukça kendisinde kalacağını vakfiyesinde belirtmiştir. Vâkıf, vefatından sonra evladına, evlatlarından sonra torunlarına, torunlarından sonra akrabalarına ve onların evlatlarına, neslinin tamamen kesilmesi durumunda ise, köleleri ve onların evlatlarına tevliyet görevinin geçmesini istemiştir. Eğer onların da soyu tükenir ise vakfın görevlileri ve kadı tarafından güvenilir ve dindar bir kişinin mütevelli tayin edilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur.[49]

Vakfın kuruluşunun üzerinden uzun yıllar geçmesinin ardından bazı kişilerin yönetimde usulsüz şekilde hak iddia ettikleri görülmüştür. Mahkemeye intikal eden bu gibi durumlarda resmî belgelerin incelenmesinin yanı sıra bölgenin ihtiyarları ile

[43] Şerife Eroğlu Memiş, "Kudüs Vakıflarında İstihdam: 18. Yüzyılda Vakıf Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri," *Osmanlı Araştırmaları*, 55 (2020): 130-131.
[44] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[45] Mütevelli kelimesinin sözlük anlamı dostluk gösteren, başkasının işini gören, bakımını üstlenen anlamına gelmektedir. Ayrıntısı için bkz. Nazif Öztürk, "Mütevelli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32 (İstanbul, 2006), s. 217.
[46] Hasan Yüksel, "Vakfiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul, 2012), s. 469.
[47] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.
[48] Öztürk, *a.g.m*., 217.
[49] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.

görüşülüp tevliyetin kimde olması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. [50] Bu yönde Ahmet Ağa vakfında, vakfiyenin şartlarına uygun olmayan mütevelli vazifelendirildiği görülmüştür. 29 Kasım 1799 tarihli hurufat kaydında; vakfiye şartlarının dışına çıkılarak, vâkıfın evlatlarından olmayan kişilerin mütevellilik görevine getirildiği görülmüş ve bu durum kadıya intikal etmiştir. Kadıya intikal eden bu dava, Şeyh Ahmet'in vefatıyla yerine geçen Süleyman'ın vâkıfın evlatlarından olmadığına dairdir. Davada büyük çoğunluk, Süleyman'ın vâkıfın evladı olmadığını kabul etmiş ve İstanbul'daki kadıya ilam gönderilerek Süleyman'ın görevden alınması istenmiştir. İlamda, Mustafa, Şeyh Ahmet ve Süleyman'ın yerine Mustafa, Ayşe Hanım, Şeyh Mehmet Efendizâde Ahmet Sa'id Efendi ve Osmanzâde es-Seyyid el-Hâc Osman'ın sırasıyla mütevelli olmaları talep edilmiştir. Görülen bu davanın sonucunda vâkıfın evlatlarına hakları verilmiştir.[51]

Yine tevliyetle ilgili bir başka kayıt, vakfın mütevellisi ve aynı zamanda Üsküdar kadısı olan Osmanzâde es-Seyyid İsmail Rahmi'nin yazdığı arzuhaldir. Bu kayıtta İsmail Rahmi, kötü niyetli bazı kişilerin cabilik ihdas ederek vakıf gelirlerinden pay almaya çalıştıklarını ve vakfiyede kayıtlı olduğu üzere atama yetkisinin kendisinde olduğunu belirtmiştir. Bu yönde eğer cibayet kaydı var ise bunun iptal edilip belgenin üst tarafına yazılmasını ve durumu açıklayan bir emr-i âlînin gönderilmesini istemiştir. Buna cevaben gelen 9 Eylül 1826 tarihli emr-i âlîde, Osmanzâde es-Seyyid İsmail, günlük 5 akçe ücret (5x30:120=aylık 1,25 kuruş) ile tevliyet görevine getirilmiştir.[52]

27 Kasım 1836 tarihinde vâkıfın çocuklarından Rabia Hatun 5 akçe ücret ile mütevellilik görevine atanmıştır. Rabia Hatun'un vefat etmesiyle, vâkıfın evladı, akrabası ve kölelerin soylarının tükenmesinden dolayı Salebizâde Hâcı Ahmet Efendi[53] 5 Mart 1888 tarihinde bu göreve tayin edilmiştir.[54]

Hacı Ahmet Ağa Vakfı'nın 1826'da Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti'nin kurulmasından sonra yapılan düzenlemeler çerçevesinde[55] mazbut vakıflar arasına alındığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden en azından şahsiyet kaydı tarihi olan 1913'lü yıllarda vakfın tevliyet işlerinin nezaretçe yürütüldüğü sonucuna varılabilir. Hacı Ahmet Ağa Vakfı ile ilgili şahsiyet kaydında geçen, *"Vakf-ı mezbûrun zabtıyla…"* ifadesinden bu sonuç

[50] Onur Erdal, "İstanbul Vakıflarının Yönetimi ve İşleyişi (18.Yüzyıl Ahkam Defterlerine Göre)" (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 52.

[51] VGMA, Hurufat Defteri, Defter no 531, Sayfa no 24.

[52] Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Cevdet, Evkaf, 169/8448.

[53] Yukarıda belirtildiği üzere Hacı Ahmet Ağa camiini yeniden inşa ettirdiği anlaşılan Salebizâde Hacı Ahmet Efendi, Hacı Mehmet Ağa'nın oğludur. Bu zat, İzmir'de ikamet etmektedir. Salebizâde Hacı Ahmet Efendi'nin İzmir Vilayet Meclis-i İdare heyeti üyeliği yaptığı da bilinmektedir. 26 Eylül 1893 tarihli vakfiyesi bulunan Salebizâde Hacı Ahmet Ağa'nın medrese, cami ve mektep inşa ettirdiği görülmektedir. Bu zat, Kemeraltı Camii'nin imamına 10 akçe, müezzinine 5 akçe ve kütüphane görevlisi hafiz-ı kütübe 10 sim mecidiye olmak üzere aylık toplamda 89 sim mecidiye ödenmesini vakfiyesinde belirtmiştir. Bkz. Yasin Taş, *Osmanlı Dönemi İzmir Medrese ve Kütüphaneleri* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2020), 151-152.

[54] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2937.

[55] Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti'nin kuruluşundan sonraki süreçte mazbut ve mülhak vakıflarla ilgili gelişmeler ve yapılan düzenlemeler hakkında bkz. Nazif Öztürk, "Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11 (İstanbul, 1995), s. 521-524.

çıkmaktadır. Aynı şahsiyet kaydında devamla *"tevliyetin ve nâm u nişânı kalmayan medrese-i mezkûre müderrisliğinin terkîn kaydı ve câmi-i şerîf-i mezkûr hademesine ber-vech-i muharrer vazîfe tahsîsi ve mâ-adâ cihâtın bî-lüzum ve metrûku hakkında 7 Cemaziyelahir 1333/22 Nisan 1915 ve 8 Nisan 1331/13 Temmuz 1913 târihinde muhâsebât-ı müdiriyet-i umûmiyesine ilm ü haber virilmişdir"* ifadeleri bulunmaktadır. Bu bilgilerden caminin mevcut olduğu, sadece medresenin yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da cami hademesi haricinde görev yapan kişilere artık ihtiyaç bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.[56]

5.2. Nâzır

Osmanlı Devleti'nde, vakıflar gibi mali kurumları denetleyen ve yöneten kişilere nâzır denilmektedir.[57] Vâkıflar tesis ettikleri vakıfların denetimi için genellikle nâzır tayin etme yoluna gitmektedir. Bunun nedeni vakıflarını kadı denetiminden kurtarmaktır. Vâkıf tarafından tayin edilen nâzırlar oldukça geniş yetkilere sahiptir. Bu müesseslerde kadının denetim yapabilmesi için mutlaka nâzırın iznini almış olması gerekirdi.[58] Nâzır olacak kişinin vakfın mütevellisinden farklı birisi olmasına dikkat edilirdi. Bunun sebebi yönetim ve denetimin farklı ellerde gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktır.[59]

Ahmet Ağa, kurduğu vakfa kendisi gönüllü olarak nâzır olmuştur. Bu zat, kendisinden sonra vakfın nâzırlık görevini camiinde vâiz olanların yapmasını ve hizmetleri karşılığında günlük 2'şer akçe ücret almasını vakfiyesinde belirtmiştir.[60] İlgili şahsiyet kaydında nâzır ile ilgili bir bilgi bulunmaması, nezaret görevini vâiz olanların yapmasıyla ilgili olmalıdır.

5.3. İmam

Osmanlı Devleti'nde imamın temel görevi cemaate namaz farizasını yerine getirme sürecinde liderlik etmekti.[61] İncelediğimiz Hacı Ahmet Ağa Camii'nde bir imam bulunmaktadır. Vâkıf, camisinde imam olacak kişinin özelliklerini vakfiyede geçen, *"...muktedâ-yı enâm ve pîşvâ-yı hass u âmm olmağa lâyık ve sezâ-vâr mücevvid ve ehl-i Kur'ân kimesne medîne-i mezbûrede mahfel-i mesfûrede binâ ittiğim câmi'-i şerîfde imâm olub..."* ve *"...mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâat üzere imâm..."* ifadeleriyle açıkça belirtmiştir. Bu yönde vâkıf, Kur'ân-ı Kerim'i tecvid usulüne göre okuyan, hayatını Kur'ân'a göre tanzim eden ve Hz. Peygamberin dini anlama ve uygulama şeklini takip eden, bütün halka önderlik yapabilecek birinin camisinde imam olmasını şart koşmuştur.[62]

---

[56] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2937.
[57] Cengiz Tomar, "Nazır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32 (İstanbul, 2006), s. 449.
[58] Yediyıldız, *a.g.e.,* 187-189.
[59] Elif Genca, "Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-I Hümayun Nezareti)," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72/1 (2014): 536.
[60] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[61] Kemal Beydilli, "İmam", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 22 (İstanbul, 2000), s. 181.
[62] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

Hacı Ahmet Ağa, camisinde imam olacak kişiye yaptığı hizmetler karşılığında günlük 16 akçe ücret verilmesini vakfiyesinde belirtmiştir.[63] Bu yönde 13 Ocak 1866 tarihinde Hacı Ahmet Ağa Camii'ne imamlık yapan Hâfız Mehmet Şakir Efendi'nin günlük 16 akçe (16x30:120=aylık 4 kuruş) ücret aldığı bilinmektedir. Mehmet Şakir Efendi'nin vefat etmesiyle 3 Ağustos 1891 tarihinde Trabzonlu Hâfız Mustafa Efendi imamlık vazifesine getirilmiştir. 30 Ekim 1911 tarihli bir kayda göre, Mustafa Efendi'nin ücretinin vakfın gelirlerinin fazla olması durumunda 228 kuruşa çıkarılması öngörülmüştür. Burada görüldüğü üzere Hacı Ahmet Ağa Camii'nin imamlık ücretinin yıllar içerisinde aylık 4 kuruştan 228 kuruşa çıktığı görülmektedir. Bu durumla ilgili 14 Kasım 1911 tarihinde muhâsebât-ı umumiye müdürüne "*ilm ü haber"* verilmiştir. Bu zatın vefatıyla beraber yerine Faik Paşa getirilmiştir.[64]

Hacı Ahmet Ağa, kendi vakfı dışında annesi Tayyibe Hatun tarafından inşa ettirilen caminin zamanla eksiklerinin ortaya çıkmasından dolayı Kasap Hızır Mahallesi'nde Ilıcak Çaybaşı mevkiinde inşa ettirdiği altı debbağhaneden ikisinin kira gelirini cami imamına, ikisini hatibe, ikisini de kayyım ve müezzine verilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur.[65]

Vâkıf Ahmet Ağa'nın, camisinde imam olacak kişinin ikamet etmesi için ev tahsis ettiği görülmektedir. Bu durum vakfiye kaydında geçen, "*...süknâsı câmi-i mezbûr imâmına meşrûta..."* ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu imkân camiye imam olacak kişinin daha rahat ve konforlu şekilde görevini icra etmesine olanak sağlamaktadır. Hacı Ahmet Ağa Camii'nin imamına tahsis edilen evin konumu vakfiye kaydında, *"...ve yine bir tarafı menzil-i merkûma mülâsık bir tarafı el-Hâc Mustafa mülküne ve bir tarafı el-Hâc Hasan mülküne ve taraf-ı râbi'i Topal kapudan (kaptan) mülküyle mahdûd olub süknâsı Câmi'-i mezbûrun imâmına meşrût ve iki bâb beyt-i ulvî ve tahtında iki bâb beyt-i süflâyı müştemil olan menzili..."* şeklinde geçmektedir. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere imama tahsis edilen lojmanın iki katlı ve dört odalı bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.[66] Meşrûthâne diye anılan bu yapılar sadece vakfiyede bulunan şartlar ve amaçlara bağlı olarak kullanılacak olup bunun dışında kiralanmasına ve başka amaçlar için kullanılmasına izin verilmezdi.[67]

5.4. Hatip

Hatip, camilerde cuma günü hutbe okumakla görevli olan kişidir.[68] Ahmet Ağa'nın, vakfiye kaydındaki, *"...ulemâdan edib ve lebîb bir hatîb nasb olunub berât-ı*

[63] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.
[64] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2938.
[65] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.
[66] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[67] Sözlükte *"şart koşulmuş"* manasına gelen meşrûta kelimesi cami, sıbyan mektebi, kütüphane ve tekke vb. vakıf eserlerinde görevli imam, hatip, müezzin, kayyum, müderris, muallim, hafız-ı kütüb, şeyh, türbedar, mütevelli gibi personelin barınması için vâkıf tarafından tahsis edilen evler ve odalar için kullanılmaktadır. Ayrıntısı için bkz. Zeynep Ahunbay, "Meşruta", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29 (Ankara, 2004), s. 387.
[68] Mustafa Baktır, "Hutbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* 18 (İstanbul, 1998), s. 425.

padişâhî ve izn-i şehînşâhî mûcebince beher yevm onar akçe vazifeye mutasarrıf ola…" anlatımından da anlaşılacağı üzere camisinde hatiplik yapacak kişinin, ulemadan edepli ve akıllı bir kişi olmasını istemiştir. Yaptığı bu hizmetler karşılığında hatibe, oturması için Hatuniye mahallesinde ev tahsis etmiştir. Bu bilgi vakfiye kaydında, *"...mahalle-i Hâtuniyede vâki' tarafeyni derzi Mehmed mülkü ve tarafeyni tarîk-i hâss ve tarîk-i âmm ile mahdûd süknâsını Câmi'-i mezkûra hatib olanlara ta'yîn itdiğim fevkânî ve tahtânî birer bâb beyti ve bi'r-i mâi müştemil olan menzili…"* olarak geçmektedir. Bu bilgilerden hatibe tahsis edilen lojmanın iki katlı, alt ve üst katında birer odalı ve içerisinde tatlı su kuyusu bulunan bir ev olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Ahmet Ağa Camii'nde hatip olacak kişiye günlük 10 akçe ücret (aylık 2,5 kuruş) verilmiştir.[69] Vakfa ait şahsiyet kaydına göre, camide hatip olacak kişinin ücretinin arttırıldığı görülmektedir. Bu yönde hatip olan Mustafa ve onun vefatıyla yerine gelen Hacı Tevfik, aylık 90 kuruş ücret almışlardır. Caminin hatibi olan kişinin ücreti aylık 2,5 kuruştan 90 kuruşa yükseltildiği anlaşılmaktadır. Hacı Ahmet Ağa Camii'ne hatip olanlardan biri de Mehmet Şerif'tir.[70]

5.5. Müezzin

Müezzin, ezan okuyan, çağrıda bulunan ve kâmet getirmekle görevli olan kişidir.[71] Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde müezzin olacak kişinin özelliklerini, *"...iki hûb-nefes ve sahîb-i cûş ezâna mülâzım ve ikâmete müdâvim kimesneler müezzin olub…"* şekilde açıklamaktadır. Buna göre, camide müezzin olacak kişinin sesinin güzel olmasının yanında ezanı güzel okumasını, namazlarda kameti doğru getirmesini ve cami yakınlarında tahsis edilen yerde sürekli ikamet edebilecek kişiler olmasını vakfiyesinde şart koşmuştur.[72]

Hacı Ahmet Ağa, banisi olduğu camide, müezzinlik görevini ifa edecek kişilere günlük 5 akçe ücret (aylık 1,25 kuruş) verilmesini vakfiyesinde belirtmiştir.[73] Vakfa ait bir şahsiyet kaydında verilen bilgilerde Hafız Cemal'in vakfın müezzinlik ve ferraşlık görevlerini ifa ettiği ve bu hizmetleri karşılığında aylık 100 kuruş ücret aldığı görülmektedir. Fakat ilgili kayıtta mezkûr şahsın hak etmiş olduğu ücretin ne kadarlık kısmının müezzinlikten ne kadar kısmının ferraşlıktan geldiği ile alakalı bir bilgi bulunmamaktadır. Doğal olarak ilgili kayıtlardaki bu belirsizlik mezkûr şahsın ve dönemin yaşam şartlarıyla alakalı çıkarımlarda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Verilen bu bilgilerde Hafız Cemal'in birden fazla ciheti elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Hafız Cemal'in

[69] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[70] VGMA, Defter no 209, Sıra no 41.
[71] Mustafa Sabri Küçükaşcı, ''Müezzin'', *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31 (Ankara, 2020), s. 489-495.
[72] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[73] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

istifa etmesiyle boşalan müezzinlik kadrosuna Erzincanlı Hakkı oğlu İbrahim tayin edilmiştir.[74]

5.6. Vâiz ve Ders-i âmm

Vâiz, dinî konular hakkında cemaati aydınlatmak için konuşma yapan kişidir.[75] Ders-i âmm ise cami ve medreselerde halka açık ders veren görevlidir.[76] Hacı Ahmet Ağa'nın vakfiyesinde geçen, *"...ulemâ-i İslâm ve fudalâ-i fihâmdan Furkân-ı Azîm tefsîrine ve Hadîs-i Nebevî takrîrine kâdir ve sâ'ir 'Ulûm-ı 'Arabiyye istihrâcına mâhir bir kimesne vâiz ve nâsıh ve câmi'-i şerîfde talebe-i ilme ta'lîm-i şerîf idüb on akçe vâiz içün ve beş akçe ders-i âmm içün beher yevm on beş akçe vazifeye mutasarrıf ola..."* ifadelerinden anlaşılacağı üzere vâiz ve ders-i âmmlık görevleri tek kişiye tevcih edilecektir. Vâkıf, İslâm âlimlerinden erdemli, itibar sahibi, Kur'an-ı Kerim'i hakkıyla açıklayan, Hz. Muhammed'in hadislerini iyi ifade eden, Arap Dili ve Edebiyatı ilimlerine hakim ve talebelere ders verebilecek yetenekte bir kişinin vâiz ve ders-i âmm olmasını vakfiyesinde belirtmiştir.[77] Yine Cuma günleri, Bayram günleri ve Mübarek günlerde halka vaaz ve nasihat vermek te vâizin görevleri arasındadır.[78] Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde vâizlik için 10 akçe (aylık 2,5 kuruş) ve ders-i âmmlık için 5 (aylık 1,5 kuruş) akçeden toplamda günlük 15 akçe ücret (aylık 3,75 kuruş) ödenmesini istemiştir.[79] Vakfiyede 10 akçe olarak geçen vâizlik ücreti şahsiyet kaydında muhtemelen yanlışlıkla 5 akçe olarak yazılmış ve ardından aylık 30 kuruş olarak arttırıldığı kaydedilmiştir. Vakfiyede vâiz ve ders-i âmm olan kişinin günlük 15 akçe olan ücretinin, şahsiyet kaydında aylık 30 kuruşa yükseltildiği görülmektedir. Aynı kayıtta ders-i âmm için arttırılmış bir ücret verilmediğinden, bahsi geçen 30 kuruşun bu iki görev karşılığı olarak tek bir kişiye verildiği sonucuna varılmaktadır.[80] 29 Eylül 1904 tarihli şahsiyet kaydında, vâiz ve ders-i âmm olan Mustafa Efendi'nin aylık 30 kuruş ücret aldığı görülmektedir.[81]

Vâizin ikamet etmesi için tahsis edilen ev vakfiyede, *"...silk-i mülkümde olan bir tarafı Topal Kapudan (kaptan) mülküne ve bir tarafdan el-Hâc Hasan mülküne ve bir tarafı Câmi'-i mezbûr imâmına meşrût olunan mahalle ve taraf-ı râbi'i tarîk-i hâss ile mahdûd olub süknâsı Câmi'-i mesfûr vâ'izine ta'yîn olunan fevkânî ve tahtânî iki bâb beyti müştemil menzili..."* şeklinde ifade geçmektedir. İki katlı olduğu anlaşılan vâizin evi, cami imamının oturması için tahsis edilen ev ile bitişik olarak inşa edilmiştir.[82]

[74] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2945.
[75] Hasan Cirit, "Vaaz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul, 2012), s. 404.
[76] Yediyıldız, *a.g.e.,* 370.
[77] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[78] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2939.
[79] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[80] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2939.
[81] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2939.
[82] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

5.7. Kandilci

Kandilci, kamu kurumlarının aydınlatma işini yapan görevlidir.[83] Ahmet Ağa, vakfiyesinde, camiinin içerisinin, dışarısının ve minaresinin aydınlatılmasında kullanılmak üzere yıllık 3 kantar[84] (150,099 kg) halis zeytinyağının sene başında alınarak kayyım eline teslim edilmesini; mihrabın iki tarafına konulan 15 vukıyye[85] (19,23 kg) bal mumunun Berat gecelerinde yenilenmesini; minberin batı tarafına yıllık 5'er vukıyye (6,41 kg) bal mumu konulmasını ve her gece 4'er akçelik şem'-i revgân alınmasını istemiştir. Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde, *"Ramazan-ı şerîfde ser-i minârede kandil-sûz olan kimesneye beher yevm beşer akçeden cem'an yüz elli akçe virile"* ifadesiyle, Ramazan ayında camisinin minaresi üzerinde bulunan kandilleri yakacak olan kişiye günlük 5'er akçeden toplamda 150 akçe (aylık 1,25 kuruş) ücret ödenmesini kayıt altına aldırmıştır. Kandilci olarak tayin edilen kişinin sadece minareyi değil caminin içi ve dışının da aydınlatılması işini yaptığı kabul edilebilir.[86] Ancak şahsiyet kaydında kandilci ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmaması, bu işin başka bir vakıf görevlisi tarafından (şahsiyet kaydında geçen müezzin, ferraş ya da hademe) icra edildiğini düşündürmektedir.

4.8. Kayyım

Kayyım, vakıf mütevellisi ve camilerin temizlik işlerini yapan görevlidir.[87] Ahmet Ağa vakfiyesinde geçen, *"bir sâha-pîşe ve tahâret-endîş müstakîm kimesne kayyım olub beher yevm üçer akçe vazifeye (mutasarrıf) olub"* ifadesinden Ahmet Ağa vakfında bir kayyımın bulunduğu tespitini yapmak mümkündür. Vakfiyede, kayyımın temiz düşünceli doğru bir kişi olması gerektiği belirtilmektedir. Kayyım icra ettiği görev karşılığında günlük 3 akçe ücret alacaktır. Ayrıca kandilci konusunda belirtildiği üzere, cami ve çevresinin aydınlatılmasında kullanılacak malzemenin kayyıma teslim edilmesi gerektiği de burada hatırlanmalıdır. Yine Ahmet Ağa tarafından Kasap Hızır Mahallesi'nde, Ilıcak Çaybaşı'nda yaptırılan altı adet debbağhanenin birisinin kira gelirinin de kayyıma verileceği vakfiyede belirtilmiştir.[88]

5.9. Cüzhân (çoğ. Eczâhân)

Cüzhân, Kur'an-ı Kerim'den bir cüz (otuz bölümden biri) okumakla görevli kişidir.[89] Ahmet Ağa'nın vakfiyesine kaydettirdiği, *"sulehâdan on nefer ehl-i Kur'ân kimesneler ba'de salâtü'z-zuhur câmi'-i mezbûrda cüz'-i şerîf kırâat idüb beher yevm her*

[83] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Istılahları Lügatçesi," *Vakıflar Dergisi*, 17 (1983): 57.

[84] Kantar, Osmanlı Devleti'nde bir çeşit tartı aletidir. İslam coğrafyasında birbirinden farklı ağırlıklarda olan kantarlar kullanılmıştır. İzmir'de 39 okkalık (50,033 kg) kantar kullanılmaktadır. Bkz. Cengiz Kallek, "Kantar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24 (İstanbul: 2001), s. 319.

[85] Vukıyye, okka, okıyye, hokka veya kıyye isimleriyle anılan Osmanlı Devleti'nde kullanılan bir ölçü birimidir. 1 vukıyye 1,282 kg'a tekabül etmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Okka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33 (İstanbul: 2007), s. 338.

[86] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

[87] İsmail Özmel, "Kayyım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25 (Ankara, 2022), s. 107.

[88] VGMA, Defter no 579, Sayfa No 101, Sıra no 41.

[89] Yediyıldız, *a.g.m.,* 57.

biri ikişer akçe cüzhân vazifesine mutasarrıf olalar ve zikr olunan on nefer eczâhân sevâkin-i medrese-i mezbûre olan talebe-i ilimden ola medrese-i merkûmede sâkin olanlar ehl-i Kur'ân bulunmazsa gayrıdan müstehak ve cüzhânlığa lâyık kimesneler ta'yîn oluna" ifadesinden anlaşılacağı üzere, o, inşa ettirdiği camisinde, Kur'ân ehli, salih on kişinin cüz-i şerif okumalarını ve bu kişilere günlük 2'şer akçe (aylık 0,5 kuruş) ücret verilmesini istemiştir. Vâkıf, cüzhân olacak bu on kişinin kendi medresesinde bulunan talebeler arasından seçilmesini, medresenin içinde Kur'ân ehli kişiler yok ise dışarıdan cüzhânlığa layık kişilerin görevlendirilmesini vakfiyesinde talep etmiştir.[90]

Cami ile ilgili şahsiyet kaydında, vakfiyede belirtilen on cüzhânın üçe düşürüldüğü, buna karşılık cüzhânlara ödenen günlük 2'şer akçe (aylık 0,5 kuruş) maaşın aylık 20 kuruşa arttırıldığı görülmektedir. Alacakları ücret karşılığında cüzhânların cuma günleri ve Ramazan aylarında Kur'an-ı Kerim okumaları istenmiştir.[91] Şahsiyet kaydında geçen bu bilgilerden cüzhânlık görevi için ödenen 2'şer akçenin dönemin ekonomik şartları açısından yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte vakfiyede her ne kadar caminin bünyesinde bu görev için çalıştırılacak personelin on kişi olması gerektiği belirtilmiş olsa da muhtemelen bütçe sorunu yüzünden kadro sayısı üçe düşürülmüştür.

5.10. Cârûb-keş ve Ferrâş

Cârûb-keş, vakıf yapılarının çevresini temizleyen süpürgecilerdir. Ferrâş ise vakıf binalarının halılarını yayan ve temizleyen görevlidir.[92] Ahmet Ağa vakfiyesinde bulunan, *"bir kimesne dahi cârub-keş olub kayyım-ı mezbûrdan mâ'adâ iki akçe beher yevm ferrâş vazifesi virile"* ifadesinden caminin temizliği ile camide kullanılan halı, kilim ve seccadelerin yayılıp serilmesi işlerini görmek üzere cârub-keş veya ferrâş olarak adlandırılan bir görevli tayin edildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede, ferrâşın aldığı ücret 2 akçe (aylık 0,5 kuruş) olarak kaydedilmiştir. Aynı kayıtta geçen, "*kayyım-ı mezbûrdan mâ'adâ"* ifadesinden, kayyım ve ferrâşın aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim ilgili şahsiyet kaydında da müezzinin aynı zamanda ferrâş olarak kaydedildiği görülmüştür.[93] Bu yönde camide müezzin olan Hafız Cemal'in aynı zamanda ferraşlık vazifesini de ifa ettiği ve bu iki vazife karşılığında aylık 100 kuruş aldığı görülmektedir.[94]

5.11. Noktacı

Noktacı, cüzhân ve devir-hânları denetlemekten yani onların her defasında Kur'an'ın ne kadarını okuduklarını kontrol etmekten sorumlu olan kişidir.[95] Ahmet Ağa, vakfiyesinde, "*bir mütedeyyin ve mu'temedün-aleyh kimesne iki akçe vazifeyle noktacı olub edâ-i hizmetde betâlet idenleri i'lâm eyleye"* şeklindeki bilgiden hareketle dindar

[90] VGMA, Defter no 579, Sayfa No 101, Sıra no 41.
[91] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2942, 2943, 2944.
[92] Yediyıldız, *a.g.m.*, 56-57.
[93] VGMA, Defter no 579, Sayfa No 101, Sıra no 41.
[94] VGMA, Defter no 209, Sıra no 2945.
[95] Yediyıldız, *a.g.m.*, 56-57.

ve güvenilir bir kişinin noktacı olmasını ve bu hizmetleri karşılığında günlük 2'şer akçe (aylık 0,5 kuruş) ücret almasını istemiştir. Yine vâkıf, görevi layığıyla yerine getirmeyen cüzhân ve devir-hânların ilgili yerlere bildirilmesini talep etmiştir.[96]

6. Hacı Ahmet Ağa Vakfiyesinde Geçen Mevkufâtlar

Vakıf müesseslerinin devamlılığının sağlanması için düzenli gelir getiren menkul ve gayr-i menkul mal ve mülke ihtiyaç duyulmaktadır.[97] Hacı Ahmet Ağa, inşa ettiği yapılara gelir getirmesi amacıyla birçok mal ve mülkünü vakfetmiştir. Ahmet Ağa'nın mevkufâtı aşağıda belirtilmiştir.

Cami vaizinin oturması için, bir tarafı Topal Kapudan (kaptan) mülkü, bir tarafı el-Hâc Hasan mülkü, bir tarafı cami imamına tahsis edilen ev ve bir tarafı tarîk-i hâss ile sınırlandırılmış fevkânî ve tahtânî iki bab ev,

Cami imamının oturması için, bir tarafı vâiz için tahsis edilen ev, bir tarafı el-Hâc Mustafa mülkü, bir tarafı el-Hâc Hasan mülkü ve bir tarafı Topal Kaptan mülküyle sınırlandırılmış yerde iki bab beyt-i ulvî ve tahtında iki bab beyt-i süflâdan oluşan ev,

Camiye hatip olanların oturması için, Hatuniye mahallesinde iki tarafı Terzi Mehmed mülkü, iki tarafı tarîk-i hâss ve tarîk-i âmm ile sınırlı yerde fevkânî ve tahtânî birer göz ev ile bi'r-i mâ'yı (su kuyusu) müştemil olan menzili,

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii tarafında bulunan kemer yolu içindeki dokuz adet kemer dükkân ve bir mahzen,

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii'nin avlu kapısının doğu tarafında iki bab dükkân ile bir mahzen, batısında bir dükkân ile üç fevkânî oda, merdivenin yakınlarında bir göz şerbetçi dükkânı ve bitişiğindeki kasap dükkânı,

Kemeraltı Hacı Ahmet Ağa Camii'nin altında bulunan dört mahzen,

Medresenin altında bulunan yedi adet kemer dükkân,

İzmir'de İsmail Ağa Çarşısı olarak bilinen mahalde güney tarafında Forazâde Ahmet Odabaşı mülküne birleşik, batı tarafında deniz olan iki mahzen, kuzeyinde iki fevkânî oda ve altında iki adet dükkân, yine aynı mahalde bulunan yedi adet dükkân, bir tarafı Yazıcızâde Mehmed Ağa mülkü, bir tarafı el-Hâc Halil mülküne bitişik iki dükkân,

Ahmet Ağa'nın annesi tarafından Hatuniye Mahallesi'nde inşa ettirilen cami vakfı için, Kasap Hızır Mahallesi'nde Ilıcak Çaybaşı olarak bilinen yerde bina ettiği altı adet debbağhane ve bir börekçi dükkânı,

[96] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.
[97] Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10/1 (2008): 164.

Birûn-âbâd (Bornova) nahiyesine bağlı Pınarbaşı Köyünde olan nar bahçesi,

Gökdere'de el-Hâc Ali oğlu zeytinliği olarak bilinen zeytin bahçesi,

Birûn-âbâd (Bornova) nahiyesine bağlı Çiğli Köyünde inşa ettiği caminin görevli ücreti için, yarım hisse değirmen (Çolakoğlu Değirmeni olarak bilinen), üç dönüm turunç ve üç dönüm hıyar bahçesini vakfetmiştir.[98]

Hacı Ahmet Ağa'nın kendi yaptırdığı cami için büyük çoğunluğu cami yakınlarında olduğu anlaşılan ev ve dükkânlar ile annesinin Hatuniye Mahallesi'nde inşa ettirdiği cami için de dükkân ve birtakım bahçeler vakfettiği anlaşılmaktadır. İnşa ettirdiği evler genellikle cami görevlilerinin iskânına tahsis edilmiş diğer dükkân ve bahçelerin gelirleri de vakıf ile onun hizmet verdiği kurumların işleyişinin sağlanmasında kullanılmış olmalıdır.

Hacı Ahmet Ağa, vakfettiği emlak ve bahçelerin dışında nakit 300 Esedî kuruşu da vakfetmiştir ki bunun mütevelli tarafından ribhe verilerek hâsıl olan gelirin cami ve medresenin bakım ve tamirinde kullanılmasını istemiştir.[99] Bu yönde vâkıf, inşa ettirdiği yapılardaki hizmetlerin kesintiye uğramadan uzun yıllar devam etmesini amaçlamaktadır.[100]

7.Hacı Ahmet Ağa Vakfiyesinde Geçen Şartlar

Vakıflar, vakfiyede yazan usul ve kaidelere göre yönetilmektedir. Buna göre vakfedilen mal ve mülkün işletme biçimi, elde edilen gelirin nerelerde nasıl kullanılacağı, görevlilere ne kadar ücret ödeneceği vakfiyede yer almaktadır.[101] Hacı Ahmet Ağa'nın vakfiyesinde geçen şartlar şunlardır:

Vâkıf, vakfettiği malların kiraya verilerek senelik hâsıl olan gelirden mütevelli ve mürtezikaya (diğer vakıf görevlilerine) 120 akçe, 1 Esedî kuruş hesabınca halisü'l-ayar fıdda (gümüş) verilmesini,

Vakfın mütevellisine yaptığı hizmetler karşılığında günlük 5 akçe ücret ödenmesini,

[98] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa No 101, Sıra no 41.

[99] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41. Kemeraltı Camii'ne başka vâkıfların da destekte bulunduğu bilinmektedir. Camiinin ikinci banisi olarak anılan Salepçizâde Ahmet Efendi'nin 29 Eylül 1893 tarihli vakfiyesinde vakfettiği malların gelirinin bir kısmını Kemeraltı Camii imamına tahsis ettiği ve yine Midilli adasında misafir olarak görevli bulunan Akdeniz Deniz Adaları Vilâyeti Alaybeyisi İbrahim Bey bin Osman Efendi bin Abdullah'ın da 12 Ekim 1878 tarihli vakfiyesinde ilgili camiye 50 lira tahsis ettiği bu paranın gelirinden caminin eksikliklerin tamamlanmasını istediği, bilinmektedir. Ayrıntısı için bkz. Aktepe, *a.g.e.,* 359.

[100] Ahmet Köç, "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları," *Belleten*, 80/289 (2016): 810-815; Vakıfların tamir ve onarım masrafları zaman zaman farklılık göstermektedir. Ayrıntısı için bkz. Kayhan Orbay, "Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın Mali Tarihi (1608-1641)," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61/ 2 (2011): 293-322.

[101] Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul, 2012), s. 466.

Camide görev yapan imama günlük 16 akçe ücret verilmesini,

Camide görev yapan hatibe günlük 10 akçe ücret ödenmesini,

Bir kişiye vaizlik için günlük 10 akçe ve ders-i âmmlık için 5 akçeden toplamda 15 akçe verilmesini,

İki kişinin müezzin olmasını ve karşılığında günlük 5'er akçe ücret ödenmesini,

Bir kişinin kayyım olmasını ve hizmeti karşılığında günlük 3 akçe verilmesini,

Bir kişinin ferrâş olmasını ve günlük 2 akçe ücret ödenmesini,

Medrese talebelerinin içinden seçilen on nefer cüzhâna günlük 2'şer akçe verilmesini,

Medrese hücrelerinin aydınlatılması için 2'şer mum akçesi ödenmesini,

Medrese talebelerinden her gece birinin Fetih Suresini okumasını ve sevabını hayır sahibine hediye etmelerini,

Bir kişinin noktacı olmasını ve günlük 2 akçe verilmesini,

Cami ve minaresindeki kandiller için senelik 3'er kantar halis zeytinyağı temin edilip kayyıma teslim edilmesini; mihrabın iki tarafına 15 vukıyye bal mumu alınıp her sene Berat Kandili'nde yenilenmesini; minberin batı tarafında olan mahalle senelik 5'er vukıyye bal mumu dikilmesini ve her gece 4'er akçelik mum yağı tayin edilmesini,

Ramazan ayında minarenin başındaki kandilleri yakan kişiye günlük 5'er akçeden toplamda 150 akçe ödenmesini,

Vâkıf, helal malından vakfettiği 300 Esedî kuruşu mütevelli tarafından işletip gerektiği zaman caminin, medresesinin ve inşa ettirdiği diğer vakıf yapıların tamir ve onarımı için kullanılmasını,

Hacı Ahmet Ağa, Kasap Hızır Mahallesi Ilıcak Çaybaşı mevkiinde inşa ettirdiği altı debbağhaneden ikisinin kirasının annesi Tayyibe Hatun tarafından bina ettirilen caminin imamına; ikisinin icâresinin hatibe; birinin icâresinin müezzine ve birinin icâresinin ise kayyıma verilmesini,

Ahmet Ağa, annesinin inşa ettiği caminin hücrelerinde kalan on talebeye, sabah namazını müteakiben "Fetih Suresi", ikindi namazından sonra "Tebâreke ve Âmme" surelerini okuyup ruhlarına hediye etmeleri karşılığında bahsi geçen börekçi dükkânın günlük 10 akçelik gelirinden karşılanmak üzere günlük 1'er akçe ödenmesini,

Vakfiyede sınırları belirtilen evlerin, bahsi geçen görevlilerin (vâiz, hatip ve imam) iskanı için tahsis edilmesini,

Çiğli Köyünde bulunan caminin çalışanlarına yarım hisse değirmen ve üç adet turunç ve hıyar bahçelerinden hâsıl olan gelirin verilmesini,

Hacı Ahmet Ağa, vakfın tevliyet ve nâzırlık (hasbi) vazifelerinin hayatta oldukça kendisinde olmasını istemiş, vefatından sonra evladının, evlatlarından sonra torunlarının, torunlarından sonra akrabalarının ve onların evlatlarının, akrabalarından sonra kölelerinin ve onların evlatlarının, onların da neslinin tükenmesi halinde vakıf görevlilerinden güvenilir, dindar ve salih bir kişinin mütevelli olmasını vakfiyesine yazdırmış ve kendilerinden sonra vakfın nâzırlık görevini camiinde vâiz olanların yerine getirmesini ve karşılığında 2'şer akçe ücret verilmesini vakfiyesine kaydettirmiştir.

Vâkıf ayrıca vakıf akarından gelen gelirlerden vakfın görevlilerinin ücretleri ödendikten sonra arta kalan miktarın vâkıfın evlatları arasında paylaştırılmasını şart koşmuştur.[102]

Hacı Ahmet Ağa'nın, inşa ettirdiği cami, medrese ve talebe hücrelerinden oluşan kompleksinde çeşitli meslek türlerinden personelin istihdam ettiği görülmektedir. Vakfiye kaydında personelin ücretlerinin günlük ödendiği anlaşılmaktadır. [103] Ancak vakfa ait ileri tarihli şahsiyet kaydında görevli ücretlerinin aylık ödendiğini görülmektedir. Vâkıf, annesi Tayyibe Hatun ve kendisinin inşa ettirdiği medresede sakin talebelerin bazılarını da vakfında istihdam ettirmiştir. Bu durum muhtemelen talebelerin harçlıklarını çıkartmasıyla ilgilidir.[104] Zamanla yıpranan vakıf eserlerinin bakım ve onarımı durumu da ek istihdam olanağı sağlamıştır.[105] Hacı Ahmet Ağa, inşa ettirdiği vakıf eserlerinin tamir ve onarımı için belirli bir para tahsis etmekle birlikte, bunun için görevlendirilen personel sayısı ve bunlara ödenecek ücretler hakkında vakfiyesinde bilgi vermemiştir. Muhtemelen bu durum, vakıf yapılarının sürekli değil, ara ara tamir ve onarıma ihtiyaç duyulmasıyla ilgili olmalıdır.[106] Tüm bu faaliyetler vakıf müessesesin istihdamı arttırıcı faaliyetlere sahip olduğunun göstergesidir.[107]

Hacı Ahmet Ağa vakfiyesinin şartları makalenin personel ve ücretleri ile vakfın tamir ve onarımı kısmında ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Sonuç

17. yüzyılın güzide eserlerinden biri olan Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi, İzmir'in tarihi Kemeraltı Çarşısı girişine yakın bir mevkide inşa edilmiştir. 3 Kasım 1671 tarihli vakfiye kaydına göre, yapı Musabaliyakası Camii veya yaptıranı nedeniyle Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi olarak adlandırılmaktayken, günümüzde bulunduğu yer dolayısıyla Kemeraltı Camii olarak tanınmaktadır. Klasikleşen mimari geleneğe uygun olarak cami, medrese ve talebe hücrelerinden meydana gelen bu yapılar

[102] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[103] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[104] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41; VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.
[105] Hayriye Işık, "Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü," *Akademik Bakış* 16 (2009): 9.
[106] VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101.
[107] Ahmet Köç, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği" (doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2009), 139.

topluluğu, bölgenin sosyal, kültürel, eğitim, dini ve ekonomik mahiyeti bakımından gelişmesine katkı sağlamıştır.

Vakfiye kaydına göre, ikişer katlı iki yapıdan oluşan cami ve medrese binalarının altında mahzen ve dükkânlar bulunmaktadır. Ancak vakfa gelir getirmek amacıyla yapıldığı anlaşılan bu mahzen ve dükkânların günümüzde varlığına dair herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Bu yapıların büyük kısmı muhtelif nedenlerle harap olmuştur. Hacı Ahmet Ağa'nın vefatından sonra yapıya başka vakıflar tarafından sebil, kütüphane, çeşme ve dört oda dahil edilmiş ve bu yapılar günümüze kadar varlığını korumuştur.

Hacı Ahmet Ağa, inşa ettiği yapıların devamlılığını sağlamak için otuz üç dükkân, sekiz mahzen, beş oda, bir börekçi fırını, yarım değirmen hissesi, Bornova'daki bahçeleri ve bir miktar para vakfetmiştir. Vâkıf, vakfiyesinde kaydettirdiği üzere bu akarların mütevelli tarafından işletilmesini ve elde edilen gelirlerin, vakıf personelinin ücretleri, tamir ve onarım masrafları için kullanılmasını istemiştir. Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde gayr-i menkul mülklerinin ne şekilde kiraya verileceğini belirtmemiştir. Bu bakımdan vâkıfın, mülklerinin zaman ve değişen şartlara göre kiraya verilmesini istediği anlaşılmaktadır. Yine bu zat, vakıf gelirlerinin bir kısmını annesi Tayyibe Hatun'un inşa ettirdiği cami ve medresenin bazı ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis etmiştir.

Vakfiye kaydına göre Hacı Ahmet Ağa Vakfı'nın tevliyetinin hayatta oldukça kendisinde olmasını, vefatından sonra evladına, zürriyetine ve zürriyeti kesilince köleleri ve onların evlatlarına, onların da soyu tükenir ise vakfın görevlileri ve kadı tarafından dindar ve güvenilir bir kişiye geçmesini istemiştir. Buna göre vâkıfın, kendi zürriyeti devam ettikçe ne devletin ne de başka birinin vakıf yönetimine karışmasını istemediği sonucuna varılabilir.

Hacı Ahmet Ağa Vakfı'nda mütevelli, nâzır, imam, hatip, vâiz, ders-i âm, müezzin, noktacı, cârûb-keş, ferrâş, kayyım, kandilci ve cüzhân gibi görevliler bulunmaktadır. Vakfiye kaydında vakıfta istihdam edilecek personelin sahip olması gereken nitelikler ve verilecek ücret bilgileri kaydedilmiştir. Bu görevlilerin ücretlerine zamanla temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artması ve geçim şartlarının zorlaşmasından dolayı zam yapıldığı ve hatta bir kişiye birden fazla görev tevcih edildiği de görülmektedir.

Salepçizade Ahmet Efendi, 1883-1884 yılında Hacı Ahmet Ağa Camii'nin tamir ve onarım işlerini yaptırarak yapının ikinci banisi olmuştur. Kendisi 5 Mart 1888'de ilgili vakfa mütevelli tayin edilmiş ve 6 Ağustos 1902'de tekrar camiinin tamir ve genişletilmesini sağlamıştır. 1915'lerde Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin harap olup tamamen ortadan kalkmasından dolayı buradaki görevliler boşa düşmüş ve sadece cami hademesi görevine devam edebilmiştir.

Bilgilendirme

Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalında Prof. Dr. Saim Savaş danışmanlığında Gül Çiçek tarafından hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf, 169/8448.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no 579, Sayfa no 100, Sıra no 41.

VGMA, Defter no 579, Sayfa no 101, Sıra no 41.

VGMA, Defter no 579, Sayfa no 102, Sıra no 41.

VGMA, Hurufat Defteri, Defter no 531, Sayfa no 24.

VGMA, Defter no 209, Sıra no 2937-2945.

Araştırma Eserleri

Ahunbay, Zeynep. "Meşruta." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29 (Ankara 2004), ss. 387-388.

Aktepe, Münir. *İzmir Yazıları*. Haz., Fikret Yılmaz. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.

Alpaslan, Halil İbrahim. "Osmanlı Dönemi İzmir'inde Müslüman Cemaatin Sosyo-Ekonomik Olanakları ile Cami Mimarisinin Gelişimi Arasındaki İlişkiler." Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

Baktır, Mustafa. "Hutbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* 18 (İstanbul 1998), ss.425-428.

Bayartan, Mehmet. "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10/1 (2008): 157-175.

Beydilli, Kemal. "İmam", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22 (İstanbul 2000), ss. 181-186.

Bozkurt, Nebi. "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi, 28* (Ankara 2003), ss. 323-327.

Cirit, Hasan. "Vaaz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul 2012), ss. 404-407.

Eren, Fikret. "Osmanlı Dönemi Vakıfları." *Vakıf Haftası Dergisi* 5 (1987): 195-201.

Erdal, Onur. İstanbul Vakıflarının Yönetimi ve İşleyişi (18.Yüzyıl Ahkam Defterlerine Göre), (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010).

Eroğlu Memiş, Şerife. "Kudüs Vakıflarında İstihdam: 18. Yüzyılda Vakıf Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri." *Osmanlı Araştırmaları*, 55 (2020): 99-144.

Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 9/1. Haz., S. Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Fedakâr, Pınar. *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebinin Gözüyle İzmir ve Çevresi-III*., ed. M. Ekici ve T. Gökçe. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013.

Genca, Elif. "Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-I Hümayun Nezareti)." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 72/1 (2014): 531-554.

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* 42 (İstanbul, 2012), 475-479.

İpşirli, Mehmet. "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi,* 28 (Ankara 2003), ss. 327-333.

Işık, Hayriye. "Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü." *Akademik Bakış* 16 (2009), 1-10.

Kallek, Cengiz. "Kantar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24 (İstanbul 2001), ss. 317-320.

Kallek, Cengiz. "Okka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33 (İstanbul 2007), ss. 338-339.

Köç, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları." *Belleten* 80 (2016): 797-822.

Köç, Ahmet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği." Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2009.

Kuyulu Ersoy, İnci. "Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescidler", *İzmir Kent Ansiklopedisi,* Mimarlık 1 (İzmir 2013), ss. 90-136.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. ''Müezzin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31 (Ankara 2020), 489-495.

Okuyan, Abdurrahman. "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018): 115-149.

Orbay, Kayhan. "Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın Mali Tarihi (1608-1641)." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 61/ 2 (2011): 293-322.

Öntuğ, Murat. "Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri". *Vakıflar Dergisi*, 28 (2004): 78-100.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul, 2012), ss. 465-466.

Özmel, İsmail. "Kayyım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25 (Ankara 2022), ss. 107-108.

Öztürk, Nazif. "Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11 (İstanbul 1995), ss. 521-524.

Öztürk, Nazif. "Mütevelli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32 (İstanbul 2006), ss. 217-218.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Sahillioğlu, Halil. "Akçe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2 (İstanbul 1989), ss. 224-225.

Taş, Yasin. *Osmanlı Dönemi İzmir Medrese ve Kütüphaneleri*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2020.

Taşkaya Dönmez, Mine. "Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi: İzmir-Kemeraltı Camileri Örneği." Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012.

Tomar, Cengiz. "Nazır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32 (İstanbul 2006), ss. 449.

Ülker, Necmi. *Ticaret Limanı İzmir'in Doğuşu 1688-1740.* İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları, 2022.

Ürer, Harun. "İzmir Tarihi Kent Merkezinde Bulunan Cami ve Mescitlerinden Örnekler." *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 16 (2017): 179-242.

Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf Istılahları Lügatçesi." *Vakıflar Dergisi* 17 (1983): 55-60.

Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi.* Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları, 2003.

Yılmaz, İbrahim. "Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları." *Journal of Ottoman Civilization Studies* 3/4 (2017): 36-61.

Yüksel, Hasan. "Vakfiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42 (İstanbul 2012), ss. 467-469.

Pamuk, Şevket. "Kuruş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26 (Ankara 2002), ss.458-459.

EKLER

Ek 1: Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin Vakfiyesi (Ankara VGM. Arşivi).

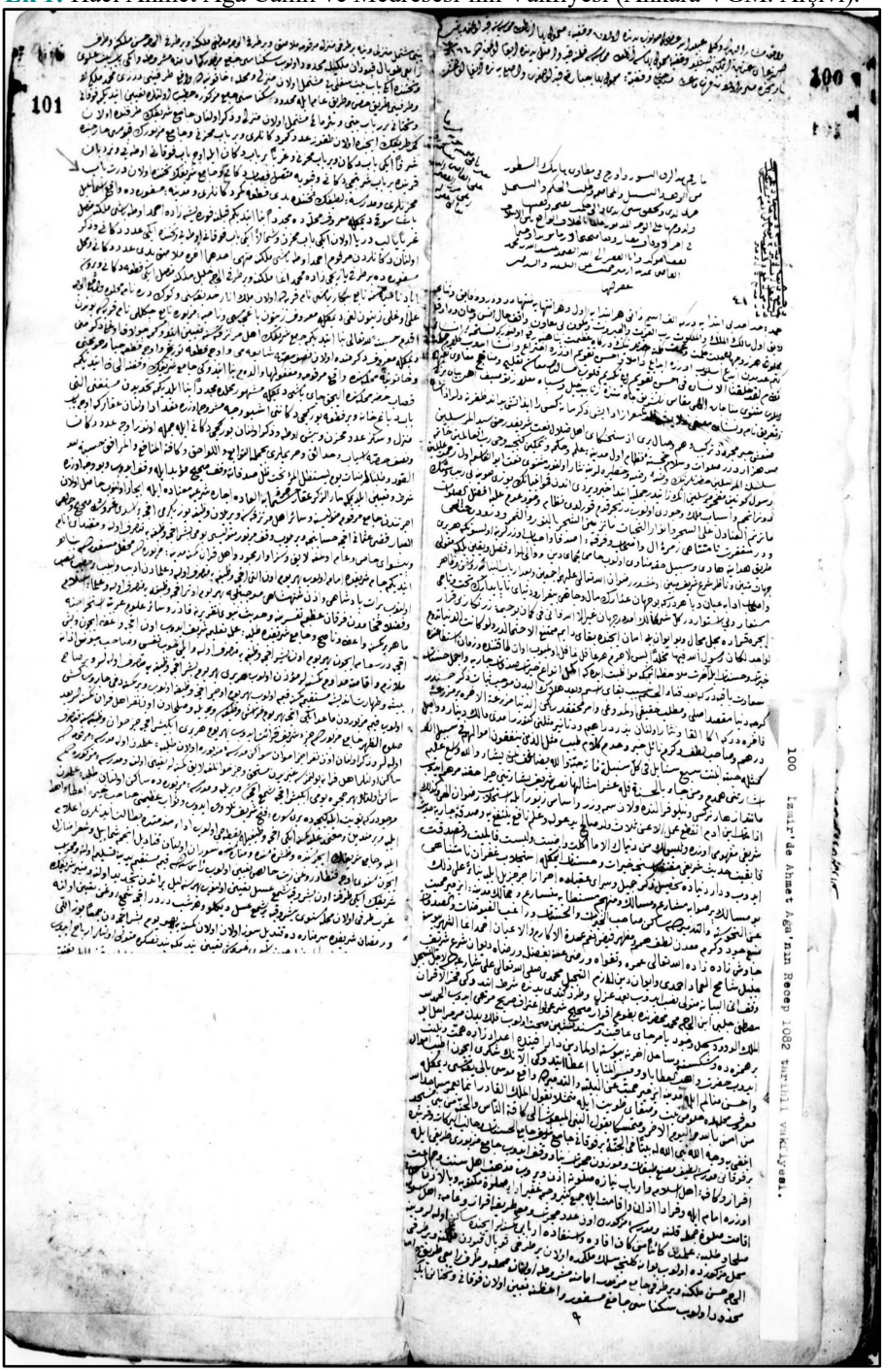

Ek 2: Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin Vakfiyesi (Ankara VGM. Arşivi).

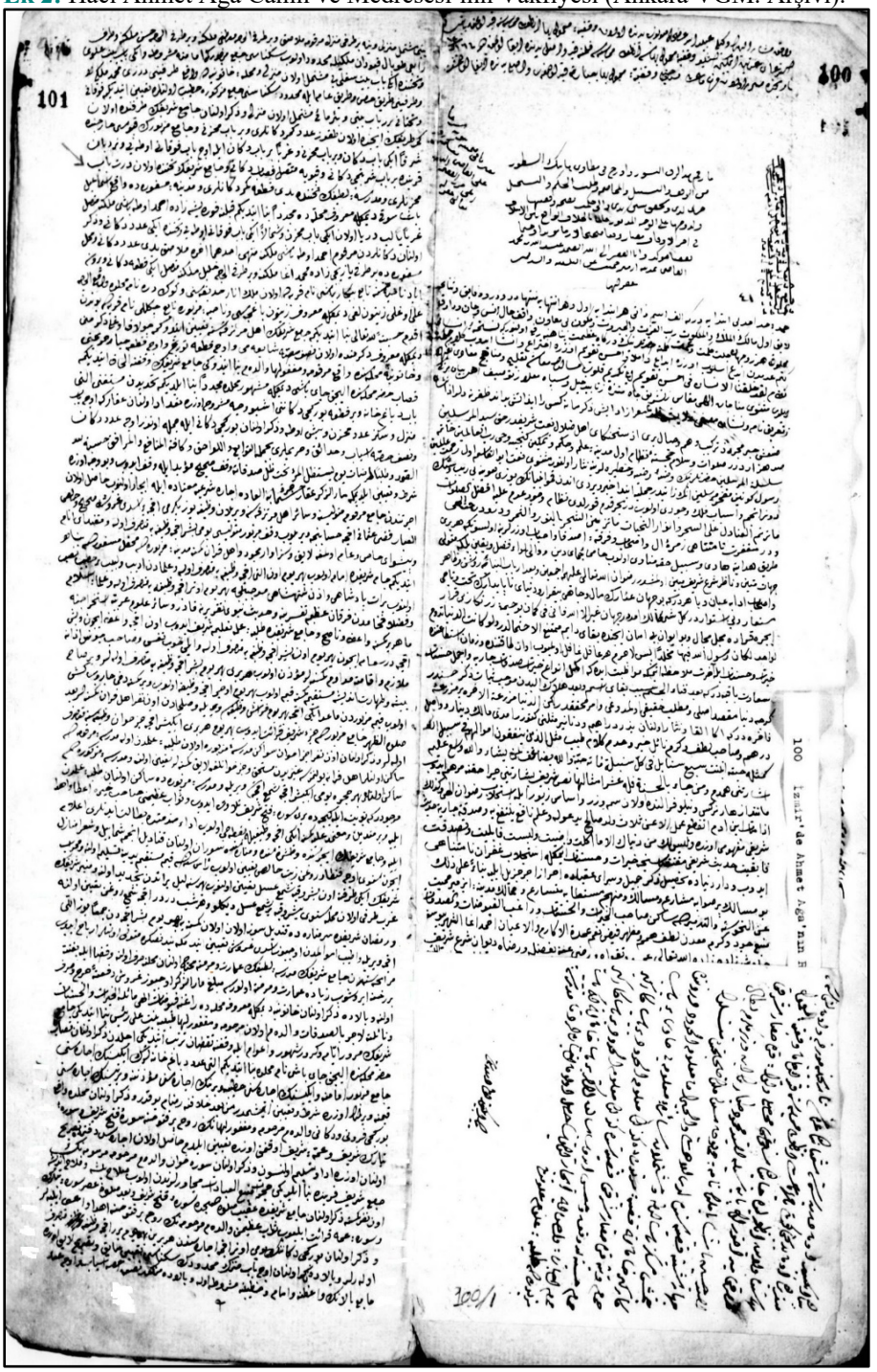

Ek 3: Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin Vakfiyesi (Ankara VGM. Arşivi).

Ek 4: Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin Hurufat Kaydı (Ankara VGM. Arşivi).

Ek 5: Hacı Ahmet Ağa Camii ve Medresesi'nin Şahsiyet Kaydı (Ankara VGM. Arşivi).

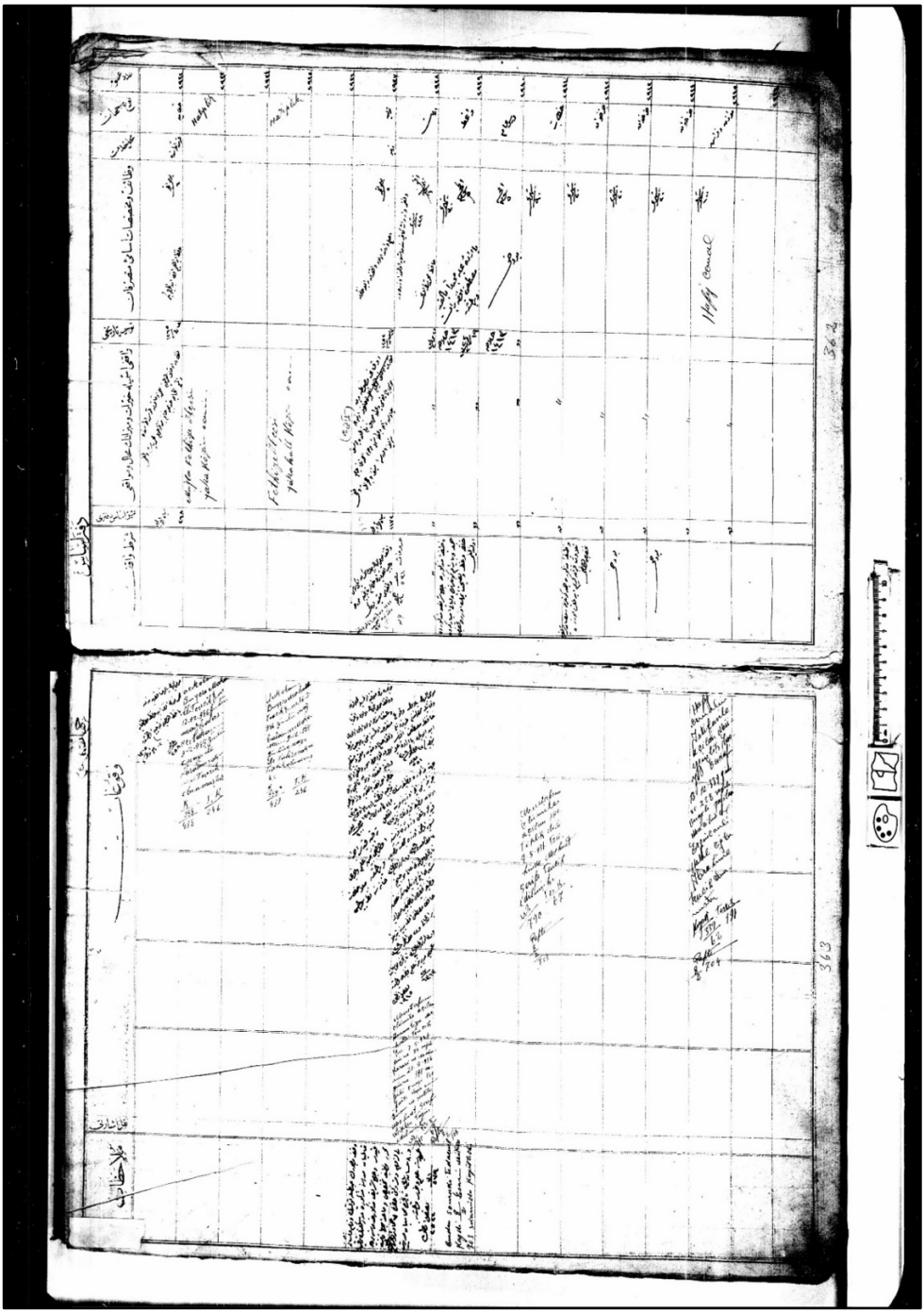

Ek 6: Hacı Ahmet Ağa Camii Vakfına Yapılan müdahalenin men'i (BOA).

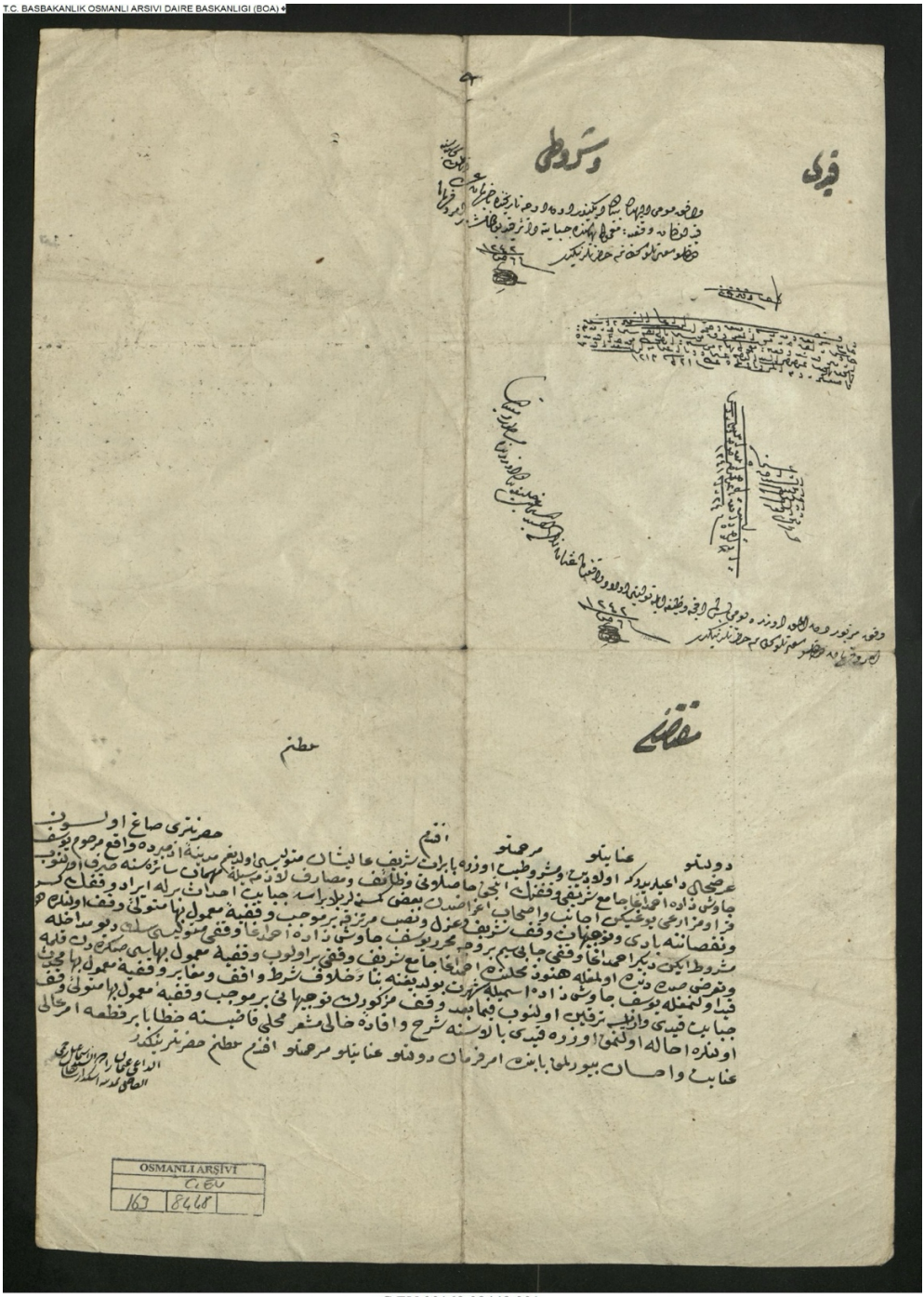

C.EV.00169.08448.001